

SIKE SÁNDOR

TARTALOM ÉS FORMA DIALEKTIKÁJÁNAK MARXI ALKALMAZÁSA A TŐKE 1. FEJEZETÉBEN

A kérdéskör kifejtésében igen fontos helyet foglalhatna el annak történetisége. Most nem vállalkozhatunk ennek még vázlatos áttekintésére sem, legfeljebb utalásszerűen megjelölhetjük a "csomópontokat", amelyeket a téma részletesebb feltárásához szükséges lenne elemezni. Mindenekelőtt leszögezzük, hogy a tartalom és forma problémájának Marx előtti megoldatlansága -- Hegel kivételével -- nem másra vezethető vissza, mint lényeg és jelenség kettéhasított értelmezésére, pontosabban a lényeg és jelenség egymással szembeni megmerevítésére, a lényegeket mint valami állandó és változhatatlan felfogására. Marx a doktori disszertációjában rámutat, hogy Epikurosznál -- kifejtetlen módon ugyan -- de, az egész filozófiáját áthatja lényeg és jelenség, tartalom és forma ellentmondása.¹

Ezzel szemben Démokritosznál szó sincs erről az ellentmondásról, nála csak a forma jelenik meg, a formák különbözősége. "Csak a formák különbözősége -- mert alak, helyzet, rend, semmi továbbit nem tartalmaz -- érdekli Démokritoszt."² Lényeg és jelenség szétválasztásából fakad az az eredménye a filozófiának, hogy a jelenségek tartalmát keresve, a filozófusok megmerevedett, időtlen tartalomhoz jutnak, mely a formával szemben elkülönültként, attól elszakítottként jelenik meg. Első nagy megnyilvánulása az ilyenfajta megközelítésnek a platóni ideálan. Hegel rámutat, hogy a platóni általános különálló létezése már benne van a léleknek a testtől való eltávolításában. "Már ebben a szétválásban azt látjuk, hogy Platón a lélek lényegét nem a lét tárgyi módján, hanem mint az általánost gondolja."³ Hegel persze a nagy idealista gondolkodót dicséri Platónban, amikor kiemeli, hogy távol áll tőle az a durvaság, hogy "a lelket dolognak képzelje, s mint dologról a tartalmát vagyis fennmaradását tudakolja".⁴ A platóni filozófiának bizonyos értelemben vett továbbfejlesztése az

arisztotelészi felfogás. Igaz, Arisztotelész épp abban bírálja Platón, amit következetesen ő maga sem haladhatott meg: a lényeg és a dolgok szétválasztása Platónnál, anyag és forma szétválasztása Arisztotelésznél. (Jóllehet Arisztotelész szétválasztása -- az egységességük bemutatására való határozott törekvése ellenére is elszakadt az anyag és forma -nem vetődik fel olyan élességgel, nem kell külön világot találnia a dolgok lényegének, a szétválasztás azonban szétválasztás marad. Erre mutat rá Hegel is a filozófia történetéről tartott előadásában.⁵

A problémakör a skolasztika idején "lángolt fel" újra teljes heves-séggel, mégpedig a nominalizmus vitájában. Valójában mindkét irányzat a kettéhasítottság talaján áll -- tagadja bár a lényeg önálló létezését, mint a nominalizmus, vagy éppen állítsa azt -- szélsőségig víve a szét-zakítást. Annak ellenére is jogos ez a kritika, hogy a nominalizmust lényegében a materializmus lázadásának foghatjuk fel az idealizmus akkor szinte megingathatlannak látszó uralma ellen.

A már többször említett kettéválasztottságot rögzíti meg Descartes is, amikor a *res cogitans* és *res extensa* mint szubsztanciák teljes szétválasztását tételezi. Ez a szétválasztás egyúttal lehetetlenné tesz mindenfajta kísérletet a kapcsolatuk megoldására. (Vagyis arra, hogy kimutassa a megismerés lehetőségét.) Spinoza az első nagy kísérlet az egyesítés elvégzésére -- nem véletlenül fordít Spinozára igen nagy figyelmet Hegel -- amelyet a klasszikus német filozófia tetéz be, természetesen idealista alapon. Meg kell jegyezni, hogy ebben a kérdésben a klasszikus német filozófia mintegy újra bejárja a filozófiatörténet útját, hisz Kantnál a szétválasztás és Hegelnél az egyesítés: kiindulópont és eredmény, két szélső pólus a filozófia történetében. Lukács György a kanti magánvalóban látja a szétszakítás feloldhatatlanságának gyökerét. Az ebben rejlő problémák: "két nagy, egymástól -- látszólag -- független, sőt egymással szemben álló komplexumra redukálhatók: először is az anyag problémájára (logikai-metodikai értelemben), azoknak a formáknak a tartalmára vonatkozó kérdésre, amelyek segítségével »mi« a világot megismerjük és megismerhetjük, mert mi magunk alkottuk meg: másodszor pedig az egész problematikájára, a megismerés végső szubsztanciájának problémájára, a megismerés ama »végső« tárgyra irányuló kérdésre, melyek megértése, megragadása egyedül teszi lehetővé, hogy különféle részrendszereket

totalitássá, a teljességgel megértett világ rendszerévé egyesítjük. Tudjuk, hogy A tiszta ész kritikája a második csoporthoz tartozó kérdések megválaszolhatóságát határozottan elutasítja, sőt a »transzcendentális dialektikában« megkísérli, hogy -- mint humisan feltett kérdéseket -- teljességgel eltávolítsa őket a tudományból."⁶ Ebből a kantii álláspontból kiindulva, különböző álmenekekkel jut el a német filozófia Hegelig, az idealista állásponton lehetséges legmagasabb szintűzésig: a filozófiáig.

Marx filozófiája túllép (tartalmilag) a német idealizmuson, többek között azzal, hogy a filozófia elveként -- szemben a német idealizmus racionalizmusával -- a gyakorlatot állítja. Vagyis a szemlélődő magatartására való kísérletnél jóval többet -- a kísérlet már megtörténik a német idealizmuson belül -- azt ti., hogy a gyakorlatiaság nem más, mint hogy "a forma közömbösségét a tartalommal szemben" fel kell számolni. "A gyakorlatot tehát csak akkor lehet igazán megtalálni a filozófia elveként, ha ugyanakkor egy formafogalmat is felmutatunk, amely -- érvényességének alapjaként és módszerbeli előfeltételeként -- nem hordja magán többé ezt a minden tartalmi meghatározottságtól való tisztaságot, nem hordja magán többé ezt a tiszta racionalitást."⁷

A tartalom és forma marxist elméletének bizonyos fokú "rekonstruálásához" leghasználhatóbbnak tűnik Marx tőkésje. " »A tőkés« -ben nem is annyira gazdasági, mint a társadalom fejlődésének útját megvilágító általános filozófiai törvények kerülnek feltárásra".⁸ Ez indokolja, hogy ehhez a műhöz fordulunk "segítségért". Vizsgálódásunk konkrét tárgya a Marx által A tőke első fejezetében elemzett áru, illetve az áru értékviszonyai. Kiindulópontunk természetesen az egyes áru, mint a tőkés termelési mód gazdaságának elemi formája. "Haga az áru mint két meghatározás egysége jelenik meg."⁹ Használati érték és cseréérték, vagyis csupán egyszerű munkatermékből már áruvá változva is megőrizte a munkatermék hasznos voltát. Tulajdonképpen ez képezi az áru anyagi oldalát, ez az első előfeltétel, az az anyagi bázis, amely egy meghatározott termelési viszonyt önmagán kifejleszt. Ugyanakkor mint előfeltétel nem függ ezektől a viszonyoktól. Hasznos voltánál fogva csupán olyan munkatermék, amelyen nem látszik meg, milyen viszonyok között termelték, ugyanígy mint az őt előállító munkafolyamat sem tükrözi, milyen feltételek között megy végbe. "Ahogy nem érezni a búzán, ki művelte, éppúgy nem látszik meg ezen a fo-

lyamaton sem, milyen feltételek között megy végbe, a rabszolgatartó durva ostorcsapásai alatt-e, vagy a tőkés aggódó pillantásaitól kísérvé, Cincinnatus végzi-e, megművelve pár jugerum földjét vagy a vadember, aki kővel ejti el a vadat."¹⁰

Csupán mint csereérték hordozója válik áruvá a munkatermék. A kérdés az, hogyan? Hol kezdődik az egyenértékek cseréje? Marx már az 1844-ből származó párizsi kéziratokban kitűzi magának azt a célt, hogy megvizsgálja az áruban benne rejlő hasadásnak mint a kapitalista társadalomban meglévő egyéb ellentmondások tükrének titkát: "meg kell ragadnunk azt a lényegi összefüggést, amely a magántulajdon, a kapzsiság, a munka, a tőke és földtulajdon szétválasztása, csere és konkurencia, az emberek értéke és elértéktelenedése, monopólium és konkurencia stb., ezen egész elidegenülés és a pénzrendszer között fennáll."¹¹ Ezeknek a titkoknak a megfejtéséhez a konkrét történelmi elemzés nyújt kellő adalékot és bizonyítékot. Az elemzést az ősi társadalom viszonyaival kell kezdeni. Nyilvánvalóan az ősi társadalomban nem volt egyenértékek cseréje. Ebben a természetadta közösségiségben (vér, nyelv, szokások stb. közösségisége) "Az emberek naiv módon viszonyulnak a földhöz mint a közösség tulajdonához. Mindegyik egyes csak mint e közösség tagja viszonyul tulajdonosként vagy birtokosként."¹² Ugyanakkor ezen a vérségi alapon szerveződött közösségek nem képeztek egységes emberi közösséget mint összemberiség. A másik törzs tagja nem volt tagja az emberi közösségnek sem, sőt nem is számított embernek. (A törzsek eredetileg úgy vadásztak a másik törzs tagjaira, mint állatokra -- pl. fejjadászok.) Később, ha cseréltek a másik törzsbelivel, nem úgy cseréltek, mint egyenrangúval. Miért is cserélnének egyenrangúként, hiszen a munka időbe, kínba, áldozatba került. Szívesen végzik ugyan, ha értelme van a családnak, a közösség érdekében, de az idegnek szenvedjenek meg ugyanúgy, ha cserébe akarnak valamint, hozzanak ők is ugyanennyi áldozatot. Ha idegnek adják, ott kezdődik az árucseré, mert ott kezdődik az elidegenedett munka is. "A csere nem egy közösségen belül az egyének között kezdődik, hanem ott, ahol a közösségek végződnek -- a határukon, a különböző közösségek érintkezési pontján."¹³ A terméknek ezzel az elidegenítésével jelenik meg a csereérték, hiszen a termék (most már áru) tulajdonosa nem mint használati értékhez viszonyul hozzá. "Az elidegenítés révén való elsajátítás az alapformája a termelés

ama társadalmi rendszerének, melynek legegyszerűbb, legelvontabb kifejezéseként jelenik meg a csereérték. Előfeltételezve van az áru használati értéke, de nem a tulajdonosa számára, hanem egyáltalában a társadalom számára."¹⁴

Az árut mint két meghatározás egységét lélelezzük, de ez az egység egyúttal hasadás is, mégpedig az áru fejlődésének megfelelően löbbszörös hasadás. Mint láttuk, egyrészt az áru meghatározott termék és egyúttal megnyilatkozott csereérték, amely a termékek természeti létezési formájával való minden összefüggést levelettt. E "kettős különböző létezésének tovább kell mennie a különbségig, a különbségnek az ellentétig és ellentmondásáig."¹⁵ Az ellentmondás, amely az áru mint termék különös természetű és az áru mint csereérték általános természetű között fennáll, szükségszerű következményként létrehozza a pénzt. Így az árut kifejletten, kettősen, ellentmondásában lélelezi. Az árunak így két különvált létezési formája van: termék és pénz, ennél fogva "eleve magában foglalja azt a lehetőséget, hogy az árunak ez a két különvált létezési formája nem váltható át egymásra."¹⁶ Ez az első szakadás a tartalom és forma között, a tartalom és forma különválása. Tehát ha tiszta formai folyamatként ábrázoljuk, a termék eredeti egysége az áruban szétválik, a ennek a szétválásnak megjelenése az áru testében mint a termék különös természetűben és pénzben mint a csereérték általános természetűben jut kifejezésre és ez a szétválás nem más, mint a tartalom és forma eredeti egységének szétválása. Az eredeti egység felbomlása és az ellentmondásig való fejlődése persze nem csak az előbb elemzett viszonylatban jön létre, hanem maga a csereérték is kettősen létezik: egyrészt mint meghatározott áru, másrészt mint pénz, ami lehetővé teszi a csere aktusának szétválását vételre és eladásra, amelyek egymással szemben most már különböző formaként egzisztálnak, vagyis megszűnik közvetlen azonosságuk. Fenti hasadással egy másik új viszony lép elő: a csere mozgása elválik a cserélőkötől, az áruk elválnak az áru termelőitől. Maga a csere is kettéhasad, egyrészt cseréért való cserére, másrészt árukért való cserére. Végül: "a csereérték a pénzben mint általános áru lép minden különös áru mellé, úgy ezáltal egyszersmind a csereérték mint különös áru lép a pénzben (mint-hogy különös létezése van) minden más áru mellé."¹⁷ Ezzel egyúttal azonos lesz minden más áruval, de ez az azonossága egyúttal különbség is,

hiszen nem lesz azonos egyetlen más áruval sem. Természetesen a termék fejlődése, áruvá válása, a pénzforma kialakulása hosszú történelmi fejlődés eredménye, amelyet csak ezen eredmény ismeretében vázolhattunk.

Marx az egyes árut a tőkés termelési mód gazdagságának elemi formájaként állítja elő. A tőkés termelési mód gazdagsága mint tartalom már bennefoglaltatik az egyes áruban, s maga ez a gazdagság igen sokrétűen összetett jelentéssel bír. Marx és Engels már A német ideológiában a polgári társadalmat -- a "civil" értelemben vett (société civil), tehát az osztálytársadalmakat -- tekinti "minden történelem igazi kohójá"-nak,¹⁸ és ezek közül is megkülönböztetett figyelemmel kísérik a "modern polgári" -- azaz a burzsoá -- társadalmat. Mit is takar ez a gazdagság, mi jut kifejezésre elemi formájában, az áruban? Nem más, mint az egyetemesség. Jelenti "egyfelől az egyetemes ipart ... másfelől a természeti és emberi tulajdonságok általános kiaknázásának egy rendszerét, az általános hasznosság egy rendszerét",¹⁹ amely túlhat minden nemzeti korláton és előítéleten, ugyanakkor korlátait önmagában bírja. Persze ez a tartalma az árunak már csak mint végeredményben, vagyis a tőkében jelenik meg teljes mértékben. Azaz: az egyes áru, mint a tőkés termelési mód, a tőkés termelés gazdagságának elemi formája tartalmát tekintve tőke. Mint ki fogjuk mutatni, már ebben az elemi formában is viszonylagos tartalom és forma megkülönböztetése, hiszen az áru, amely a gazdagság, azaz a tartalom a tőke alkotórésze. Sőt ő maga képezi e gazdagság anyagi tartalmát mint használati érték: "Használati értékek alkotják a gazdagság anyagi tartalmát bármilyen is társadalmi formája."²⁰ Tehát az áru mint használati érték nem formaként lép fel, hanem ő maga a tartalom. Elvont szinten lényegében ezt a gondolatot fejti ki Hegel: "itt a tartalom és forma abszolút viszonya van előttünk, tudniillik átcsapásuk egymásba, úgyhogy a tartalom nem más, mint a forma átcsapása tartalomba, s a forma nem más, mint a tartalom átcsapása formába. Ez az átcsapás a legfontosabb meghatározások egyike."²¹

A magántulajdonon alapuló termelési módok sajátossága, hogy a használati érték megjelenési formája a csereérték, tehát a használati érték a csereérték anyagi hordozója is. Az áru az tehát, amely konkrét totalitásként tartalom és forma egységét és egyúttal ellentmondásukat önmagában hordja. Ahhoz persze, hogy ez az ellentmondás megjelenhessen, épp arra

van szükség, hogy a hasznos tárgyból áru legyen, tehát a csere feltételei létrejöhessenek. Marx, amikor szemléletesen Robinson példáján bemutat egyfajta termelést, vagyis a használati érték termelését, egyúttal azt is kimutatja, lévén hogy Robinson órával méri a tárgyak előállítására fordított időt, már potenciálisan az értékkel van dolga. A ráfordított idő mérésével valami mást fejez ki, mint a használati értéket. Itt már éppen hogy az érték van tételezve, s amennyiben lehetővé válna számára a csere, használati érték és érték elválása a cserében kifejeződne. A cserében a munkatermék hasznossága eltűnne Robinsonunk számára, s vele együtt "eltűnik a bennük megtestesült munkák hasznos jellege, eltűnnek tehát e munkák különböző konkrét formái is, már nem különböznek többé egymástól, hanem valamennyi munka egyenlő emberi munkára, elvont emberi munkára van redukálva."²² Robinson esetében nem is okoz nagyobb nehézséget ez a redukálás, hiszen ugyanannak a termelőnek különböző emberi munkájáról van szó, így tisztán megmutatkozik, hogy ezeknek a tevékenységeknek egyetlen mércéje a ráfordított idő. Ez az elvont emberi munka az érték tartalma, melynek megjelenési formája a csereérték.

Eddigi elemzésünk alapján látható, hogy a használati érték (használati tárgy) egyedisége és a pénz általános természete között az áru az, amely különös létezőként magában foglalja termék és pénz egyediségét és általánosságát:

használati tárgy	--	áru	--	pénz
		E + A		
E		K		A

De nem egyszerűen csak közép szerepet tölt be az áru, hanem ő maga a közvetítő, a valóságos fejlődés közvetítője, annak a folyamatnak a közvetítője, amelynek eredményeként létrejön a pénz. Miközben a folyamatot közvetíti, ő maga fejlődik, egészen a már rajta kívül álló pénzforma létrejöttéig. (Marx megjegyzi, hogy az áruforma fejlődése és értékforma fejlődése egybeesik.) Milyen szakaszai vannak az áruforma (értékforma) fejlődésének?

- A. Egyszerű (egyres v. véletlen értékforma)
- B. Teljes v. kifejlett értékforma

1. kifejezett viszonylagos értékforma

2. a különös egyenértékforma

C. Általános értékforma

D. Pénzforma

Az áruformán belül lejátszódik az egyes és az általános ellentmondásának kifejlődése, majd az ellentmondás megoldódása a pénz megjelenésével.

Az áruban megtestesülő ellentmondás teszi aztán a munkaterméket rejtélyes jellegűvé, hiszen

- a. az emberi munkák egyenlősége a munkatermékek értéktárgyiságáinak dologi formáját,
- b. e munka időtartammal való mérése a munkatermékek értéknagyságának formáját,
- c. a termelők viszonyai pedig a munkatermékek társadalmi viszonyának formáját öltik,

egyazon tartalom (munkatermék mint hasznos tárgy) különböző formamegjelenségeiként.

Az áruban persze megtestesül egy másik ellentmondás is, mégpedig a munka ellentmondása. Az ti., hogy ugyanaz az emberi munka egyszerre konkrét munka és absztrakt munka, vagyis kettős jellegű. Itt is találkozunk tehát egyfajta hasadással, amelyet az áru foglal magában. Ez a munka részben egyedi (E), hiszen meghatározott munka (szabómunka vagy takácsmunka), másrészt viszont általános (A) emberi munka, elvonatkoztatva annak minden konkrét formájától. Tehát az árutermelésben a munka mint különös (K) munka jelenik meg. (Abban az értelemben, hogy az egyes és általános munka egysége.) A két pólus (konkrét munka és elvont munka) "közvetítőjeként" az áru jelenik meg. (Hasonlóan a termék és pénz viszonyához.)

konkrét munka	--	konkrét és elvont	--	elvont munka
		munka		
		(az <u>áruban</u> jelenik meg)		
konkrét munka	--	áru	--	elvont munka
I.: (E)	--	(K)	--	(A)

Miután láttuk (pl. Robinzon példáján), hogy a munkatermék nem feltétlenül áru -- sőt eredendően nem áru --, vizsgáljuk meg az ilyen típusú

termelésnek a viszonyait! Robinzon hasznos munkája, vagyis minden egyes konkrét tevékenysége (leszámítva az imádkozást, mert abban Robinzon örömet leli) az általános (A) munka szerepét tölti be, az elvont munka pedig csak lehetőségként, így egyesként (E) van jelen a termékben. A termék csak lehetőségként, potenciálisan hordja magában a kettősséget, általános és egyes ellentmondását, mely ellentmondáson belül a konkrét munka fejeződik ki hasznosságánál fogva.

	konkrét munka	--	termék	--	elvont munka
II.:	(A)	--	(K)	--	(E)

A termék előállítására közvetíti tehát az elvont munka kifejlődését, a hasadást, amelyet a termék még nem fejleszt ki önmagán. Az I. és II. folyamatok persze nem választhatóak el egymástól mint időben elkülönülő folyamatok, de konkrét történelmi elemzéssel (mint azt Marx megtette) kimutatható, hogy a II. folyamat az "eredendő", vagyis a meghatározó. Szigeti József A tudományos gondolkodás forradalma c. könyvében az E -- K -- A kategoriális közvetítési formák elemzésekor megkülönböztet alulról felfelé futó és felülről lefelé futó determinációs viszonyt, amelyet a munkatárgy--munkaeszköz--célképzet viszonyának elemzésével fejt ki. Esetünkben az alulról felfelé futó determinációnak a II., a felülről lefelé futó determinációnak az I. összefüggés felel meg. E két "összefüggés, amely a valóságos folyamatok konkrétumaiban érvényesül, úgy viszonylik egymáshoz, mint a tartalom és a forma. A tartalom teremti és tartja fenn a formát. A forma differenciálja és fejleszti ki teljes gazdagságában a tartalmat, valamennyi szunnyadó lehetőségét kibontakoztatva."²³

Ha ugyanezt a kategoriális viszonyt megvizsgáljuk a

használati tárgy -- áru -- pénz

fejlődési folyamaton belül, akkor látható, hogy a meghatározó itt is az a viszony lesz, amelyben a használati tárgy tölti be az általános szerepét, vele szemben az áru csak mint különös, a pénz egyes lép fel. Ez a történelmi fejlődését tekintve a fundáló, tartalmi mozzanat:

	használati tárgy	--	áru	--	pénz
II.:	(A)	--	(K)	--	(E)

A tartalom mozgásának eredményeként (és vele egyidőben) fellép a tartalmat differenciáló forma mozgása is, vagyis az a mozgás, amelyben a használati tárgy az egyes, a pénz pedig az általános.

	használati tárgy	--	áru	--	pénz
I.:	(E)	--	(K)	--	(A)

Nem szabad tehát úgy felfognunk, hogy a használati tárgyak termelése (mint a társadalmi termelés általános jellemzője) időben jól elhatárolhatóan elválik attól a folyamattól, amelyben a használati tárgy csak egyedi jelenség az áruhoz és még inkább a pénzhez viszonyítva. Hiszen, ha nem is kifejtett módon, de már az első cserével megjelenik a másik folyamat, amely végül a pénzben teljesen világos kifejezést nyer. Meghatározó tartalmi jellegét azonban a II. folyamat mindvégig megőrzi.²⁴

Arról van tehát szó, hogy fenti kategoriális leírásokkal egy-egy totalitás tagjait bontottuk mozzanataira, s e totalitások átfogója az ember, illetve a termelés. Marxnak a termelés, elosztás, csere, fogyasztással kapcsolatosan tett módszertani fontosságú megjegyzése esetünkben is alkalmazható: "Nem arról van szó, hogy a termelés, elosztás, csere, fogyasztás azonosak, hanem hogy valamennyien egy totalitás tagjai, különbségek egy egységen belül. A termelés az átfogó, átfogja mind önmagát a termelés ellentétes meghatározásában, mind a többi mozzanatot. Belőle kezdődik mindig újból a folyamat."²⁵

Történetiségében tehát előbb valóban úgy jelenik meg a munka mint termék előállítás, de vele egyidőben a termék már magában rejti az áruforma lehetőségét. Kérdés most már az, hogy mi teszi ezt a lehetőséget valósággá. Miért válhat a termék áruvá, miért hasad ketté használati és csereértékre? Ennek a kérdésnek a további megválaszolásához kövessük tovább az áru marxi elemzését! Első megközelítésben a munkatermékek már említett kettőssége teszi lehetővé, hogy áruvá váljanak, ugyanakkor azért kettősek, mert kevésbé kifejtetten vagy kifejtetten, de áruk. Kettősek annyiban, hogy "használati tárgyak és egyúttal értékek hordozói. Ezért

csak annyiban áruk, illetve csak annyiban van áruformájuk, amennyiben kettős formájuk van -- természeti formájuk és értékformájuk."²⁶ Engels már 1844-ben feltárta, hogy "a termelésnek két eleme tevékenykedik, a természet és az ember."²⁷ Ez a két elem a használati értékben kifejeződik, hiszen ha minden emberi munkát elvonunk is belőle, akkor is visszamarad valami természeti anyag. Használati érték a természet anyaga és a munka összegéből adódik. Ezzel szemben "az értékben egyetlen atom természeti anyag sincs".²⁸ Mindaddig, míg természet és munka közvetlen egysége áll fenn, nem jelenik meg az érték önálló formaként. Természet és munka (termelőeszköz és munkás) teljes szétválasztása a kapitalizmus következtében, pontosabban a kapitalizmusban jön létre. Itt az értékről Marxnál már a csereértékkel azonos kifejezésként esik szó. Marx A tőkében tehát már a Nyersfogalmazványhoz képest eltérően használja az értékkel kapcsolatos kategóriákat. Az eltérő terminusok ellenére is szükségesnek tartunk azonban egy terjedelmes szövegrészt idézni A tőke nyersfogalmazványából, mint olyan fontos szöveghelyet, amely a tartalom és forma marxi felfogásához közelebb vihet bennünket. "A tőke és munka viszonyában csereérték és használati érték vannak viszonyba helyezve egymással, az egyik oldal (a tőke) mindenekelőtt csereértékként van tétélezve a másikkal szemben,⁰ és a másik (a munka) a tőkével szemben használati értékként." Lábjegyzetben: "⁰ Nem fogható-e fel az érték használati érték és csereérték egységének? Az érték mint olyan magán- és magáért-valóan nem az általános a használati értékkel és csereértékkel mint ennek különös formáival szemben? Van ennek jelentősége a gazdaságban? A használati értéket előfeltételezik az egyszerű cserében vagy tiszta cserében is. De itt, ahol a csere éppen az áru kölcsönös használata végett történik csupán, a használati érték, azaz az áru tartalma, természeti különössége mint olyan nem áll fenn gazdasági formameghatározásként. Az áru formameghatározása éppenséggel a csereérték. E formán kívüli tartalom közömbös; nem a viszonynak mint társadalmi viszonynak a tartalma. De nem fejlődik-e ki ez a tartalom mint olyan a szükségletek és a termelés egy rendszerében? Nem lép-e be a használati érték mint olyan magába a formába, mint magát a gazdasági formát meghatározó, pl. a tőke és munka viszonyában? A munka különböző formáiban (...) Annyi bizonyos: a cserében (a forgalomban) az áruval -- használati értékkel -- mint árral van dolgunk; hogy az

arán kívül áru, a szükséglet tárgya, az magától értetődik. A két meghatározás egyáltalában nem lép viszonyba egymással, kivéve amennyire a különös használati(érték) az áru természeti korlátjaként jelenik meg és ezért a pénzt, azaz a maga csereértékét, egyszersmind magán az árun kívüli létezőként a pénzben tételezi, de csak formailag. A pénz maga áru, egy használati érték a szubsztanciája."²⁹

A tartalom és forma elemzése önálló témaként már a cím olvastával félreértésekre adhatott okot, hiszen a két kategória használata sugallja szétszakítottságukat, valamiféle megkülönböztetettséget. Amennyiben kiindulópontunk valóban ez a kettéválasztottság lett volna, úgy nem segíthettünk volna a "dialektikus" újraegyesítéssel sem. Tókei Ferenc a termelési mód elemzése kapcsán módszertanilag, de elméleti vonatkozásban is igen fontos észrevételt tesz: "Sztálin a termelési mód marxi fogalmának tartalmát és formáját tépi szét, e két oldalt a maga egyoldalúságában rögzíti, majd egy kijelentéssel megkísérli ismét egyesíteni őket. Az egyesítés azonban csak egészen külsőleges és önkényes lehet, mert hiszen a formájától elválasztott tartalom nem tartalom többé, a tartalomtól megfosztott forma pedig nem valóságos forma."³⁰ Hogyan kerülhető el a szétszakítás csapdája? Mi tehát a tartalom és forma? Ebben a kérdésben is alkalmazható volt Marxnak az "általában való termelés" kapcsán tett megjegyzése: "elvonatkoztatás, de értelmes elvonatkoztatás",³¹ hiszen tartalom és forma egy adott totalitás "valóságos mozzanatait" fejezik ki. Amikor tehát tartalom és forma kérdései kerülnek vizsgálatra, azt mindig mint egy totalitás elvonatkozásait tekintettük. Ezzel egyúttal egységükben, mely egységen belül a különbségek csak relatív jelleggel bírnak, ugyanakkor különbségek maradnak.

J e g y z e t e k

1. "Láttuk ugyanis, hogy az egész epikuroszi természetfilozófiát átjárja a lényeg és egzisztencia, forma és anyag közötti ellentmondás."
Marx, K.: A demokritoszi és epikuroszi természetfilozófia különbsége.
Kossuth 1969. 49.

2. Marx, K. i. m. 34.
3. Hegel: Előadások a filozófia történetéből II. Bp. Akadémiai 1959. 139.
4. Hegel i. m. 138.
5. Nem véletlen, hogy Hegel éppen Arisztotelész kapcsán fejt ki olyan mélyenszántó gondolatokat, mint pl.: "Csak szabad népekben van meg az egésznek a tudata és az egészért való tevékenység; a modern államban az egyes ember csak magában mint olyan szabad, és csak polgári szabadságot élvez ..." stb.
Hegel: Előadások a filozófia történetéből II. Bp. Akadémiai 1959. 257.
6. Lukács György: Történelem és osztálytudat. Magvető 1971. 366.
7. Lukács György i. m. 382--383.
Érdekes lenne megvizsgálni elmélet és gyakorlat viszonyát tárgyukhoz.
Lukács megjegyzése: "Elmélet és gyakorlat ténylegesen ugyanazokra a tárgyra vonatkoznak, minthogy minden tárgy tartalom és forma -- közvetlenül -- elválaszthatatlan komplexumaként adott."
8. Rozental M.M.: Dialektika "Kapitálá" K. Marxa
Moszkva 1967. Mszl 5.
9. MEM 46. II. 335.
10. Marx, K.: A tőke I. Kossuth 1961. 176.
11. Marx, K.: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. Kossuth 1977.
92--93.
12. MEM 46. I. 357.
Nem lenne érdektelen vállalkozás összevetni A tőke nyersfogalmazványának vonatkozó részeit A német ideológia hasonló témában tett megjegyzéseivel.
13. MEM 46. II. 336.
14. I. m. 335.
15. MEM 46. I. 65.
16. I. m. 66.
17. Uo.
18. MEM 3. 39.
19. Marx, K.: A tőke I. 44.
20. MEM 46. I. 298.
21. Hegel: A logika (Enciklopédia I.) Bp. Akadémiai 1979. 220.
22. Marx, K.: A tőke I. 46.

23. Szigeti J.: A tudományos gondolkodás forradalma I. Kossuth 1984. 209.
24. Témánk szempontjából igen fontos szöveghely a 209-212 oldalak.
(Szigeti: A tudományos gondolkodás forradalma I.)
25. MEM 46. I. 25.
26. Marx, K.: A tőke I. 54.
27. Engels, F.: A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlatja. MEM 1. 507.
28. Marx, K.: A tőke I. 55.
29. MEM 46. I. 171.
30. Tőkei F.: A társadalmi formák marxista elméletének néhány kérdése.
Kossuth 1977. 16. (Kiemelés tőlem. S. S.)
31. MEM 46. I. 12.

RÉSUMÉ: (The application of the dialectics of form and matter in Chapter I in Marx's The Capital) The paper examines a particular field of the Marxist application of the dialectical method in Chapter I in The Capital. The relation between form and matter is not discussed systematically in the work examined, however, its application is traceable throughout the work. The paper focuses on Marx's interpretation of the commodity as totality, which is in all cases the unity of form and matter, and at the same time, this concept of unity is not to be identified with an "abstract harmony", but it is to represent differences as well. These differences make the development of commodities possible. It is balance and struggle, unity and diversity in the development of the product becoming commodity that prove the objective dialectics as well as the material basis for subjective dialectics.

In this paper an attempt is made to give an outline of a categorical examination of form and matter, in the course of which the differences in the substance of product and commodity are focussed on.

The choice of the topic is maintained by the fact that the Marxist theory of form and matter is of great importance in assessing the evolution and progress of society. The Capital of Marx appears to be most appropriate for the purpose for it is not so much the philosophical laws inherent in the progress of economy but those of society that are discussed in it.